

[Charakter filosofie]

Filosofie je zvláštní obor lidského myslivého úsilí, myslivé aktivity, který můžeme charakterizovat jednak historicky, jednak vyzvednutím některých specifických rysů. Obojí je nezbytné, protože filosofie je dějinně zakotvena, neboť vznikla ve starém Řecku na základě vynálezu pojmů a pojmového myšlení, ale na druhé straně se významně proměňuje, takže třeba právě v naší době jí pokračování ve starém způsobu pojmového myšlení už nedostačuje. Kdybychom tedy podali výměr filosofie (jakýkoliv), zanedbali bychom tu významnou okolnost, že se filosofie stále proměňuje a že každý rámec, daný dřívějším jejím sebepochopením, vždy znovu překračuje. Kierkegaard to velmi případně vyjádřil tak, že filosofie se každým svým krokem vysvléká ze své kůže. Orientovat se v dějinných proměnách filosofie však není možné, když si alespoň provizorně neřekneme, co vlastně hodláme v dějinných proměnách sledovat. Když se totiž budeme řídit podle nesprávného výměru, samy dějiny nám neukáží svou pravou tvář resp. neukáží nám pravou tvář filosofie, ale tvář čehosi, co se bude jevit nutně jako konfuze několika různých fenoménů. Tak např. když podceníme význam epochálního řeckého vynálezů pojmovosti, můžeme interpretovat některé jiné, mimořecké a řeckým myšlením neovlivněné tradice jako „jiný druh filosofie“; zkrátka historii myšlení zaměníme za historii filosofie, ačkoliv filosofické myšlení je jenom jednou, a to velice zvláštní formou náročného myšlení. Ale ani důraz na pojmovost sám o sobě nestačí, protože každá věda je rovněž založena na pojmovém myšlení, a přece nemůžeme myšlení filosofické zaměňovat s myšlením vědeckým. Nebudeme-li tedy staré indické nebo čínské atd. myšlením považovat za filosofii, není to o nic europocentrický předsudek, než když za filosofii nebudeme považovat novodobou vědu a její způsob myšlení. Nejde samozřejmě o to, že bychom chtěli popírat, že v textech starých indických myslitelů nebo v myšlení novodobých vědců nejsou významná filosofémata; v případě novodobé nebo dokonce dnešní doby musíme dokonce připustit, že tam jsou přítomny četné zbytky starých filosofii. Ale něco jiného jsou filosofémata a zárodky možných filosofických soustav, nebo na druhé straně zbytky starých filosofii, jakési relikty a torza, které současná filosofie sice může reinterpretovat a domyslit až do systematické podoby, a něco jiného je živá, aktuální filosofická myšlenková práce, která nikdy u žádných podobných zárodků nebo naopak zbytků nemůže a nesmí zůstat, ale musí je myslit pod velmi kritickou kontrolou svého na zkušenostech minulých věků vypracovaného, systematického zřetel sledujícího aparátu a domýšlet je až do nejzazších důsledků prakticky všemi směry. Proto musíme nutně rozlišovat, ať už hranice povedeme jakkoliv. Samozřejmě najdeme všude přechody; filosofie je fenomén kulturní, dějinný, a v dějinách nikdy nenajdeme žádné „přirozené“ hranice, jaká nacházíme ve většině případů v živé (nebo předživé) přírodě. Hranici mezi středověkem a novověkem můžete stanovit rozmanitým způsobem, „objektivní“ hranice neexistuje, není „dána“ tak, že bychom ji mohli vzít pouze na vědomí. A podobně se to má s hranicí mezi filosofii a nefilosofií. Ale každý filosof je povinen si takovou hranici někudy vést, má-li být zásadový a důsledný. Má to velmi vážné důsledky jako pro jeho chápání jiných myslitelů, tak pro jeho sebepochopení. Zvláštní význam tu má onen dvojí zřetel, o němž jsme se zmínili na počátku této úvahy: filosof totiž právě tím, jak vede hranici mezi filosofii a nefilosofií, rozvrhuje základní přístup k myslitelům minulosti a k celým dosavadním dějinám myšlení (dějinám idejí, jak se dnes často říká), zejména pak k dějinám filosofie. O oprávněnosti hranic mezi filosofii a nefilosofií pak rozhoduje, zda se dějiny filosofie stávají takto zřetelnější, průhlednější, zda dávají více smyslu, zda v nich nacházíme více „logiky“ a zda pak lépe a jasněji chápeme svou vlastní úlohu v době, do které jsme se narodili a v níž kriticky myslíme a filosofujeme. Pro filosofii (a pro filosofy) platí snad ještě víc než pro ostatní obory a než pro lidi všeobecně, že nelze dost dobře pochopit

sebe a svou úlohu, své místo ve světě a v dějinách, nechápeme-li dobře tento svět a tyto dějiny; a platí to ovšem stejnou měrou i naopak.

Pro filosofický přístup k tématu je třeba nejprve rozvážit povahu fenoménu, o němž jde. Zásadně se totiž filosofie může zabývat čímkoliv – pochopitelně s jednou podmínkou, ale tou se budeme obírat později (onou podmínkou je: čímkoliv, co se zdařilo nějak vtáhnout do světa LOGU, do světa řeči a myšlení; to je ostatně pro povrchní pohled věc triviální: nemůžeme myslet něco bytostně nemyšleného či dokonce nemyslitelného). Proto si musí filosof především ujasnit, jakého druhu fenomén se mu stal tématem a „předmětem“ jeho zájmu. Aby si to mohl ujasnit, musí ještě dříve, než tento fenomén mohl tematizovat, onen fenomén učinit „svým fenoménem“. Filosof musí to, co chce tematizovat, analyzovat, myšlenkově modelovat a formulačně zpracovat, nejprve „nahlédnout“, tj. vidět, slyšet, uznamenat, rozlišit od toho, co k němu nepatří, pochopit atd. Nemysleme si, že tu jde o něco samozřejmého nebo dokonce prostého. Především se nesmíme nechat svést představou, že nám smysly poskytují jakási základní „data“, jednoduché „informace“, které pak už jen náš „rozum“ lépe nebo hůře zpracovává. Tento omyl empiristů byl a dosud je pro leckoho vtíravý a sugestivní, ale je hrubě chybný. Vnímáme pouze to, nač jsme nějak připraveni. Němci někdy mluví o tzv. „Suchbild-u“; když něco hledáte, třeba knihu v knihovně, máte jakýsi „Suchbild“, jak asi vypadá. A když máte za to, že kniha byla tenká, zatímco doopravdy je silná, že byla vázaná, zatímco doopravdy má papírový hřbet, že ten hřbet byl červený, zatímco co doopravdy je zelný, pak ji s největší pravděpodobností nenajdete, protože ji nevidíte, ani když na ni přímo hledíte. Stejně nevidí žába mouchu ani v největší blízkosti, pokud se moucha nehne; nevšimne si žížaly, která je mrtvá, ačkoliv bez potíží uchvátí kousek syrového masa podlouhlého tvaru, pokud jí (třeba na nitce) pohybuje, jako by lezl. Nezáleží na tom, zda jde o „Suchbild“ zabudovaný do instinktů nebo o Vaši představu; vněm je vždycky spoluvytvářen vnímajícím, v žádném stadiu není prostě „datem“, informací „danou“ pouhé receptivitě a mající být tedy pouze čímsi přejatým, převzatým, „jen“ osvojeným. Nebudeme nyní zabíhat do podrobností, ale naše osvětlení není množinou „reálných věcí“, nýbrž každá jednotlivost je vždy „nosičem významů“, jak o tom mluvili např. žáci von Uexküllovy školy. Proto nikdy nevidíme „věc o sobě“, ale vždycky „jen“ fenomén, jev. A jev právě proto nikdy není izolovaný, ale má smysl, význam jen díky tomu, že je zapojen (zapojován) do širšího kontextu. Proto nikdy nevidíme samotnou věc, ale vždycky také něco v popředí a něco v pozadí – a také něco „kolem“. Proto je tak důležité nejenom vidět a slyšet atd., ale také rozlišit od toho, co k tomu, co vidíme a slyšíme, resp. co chceme pozorovat, tj. vidět a slyšet atd., nenáleží.

Odtud už se samo podává, že vedle pozornosti vůči tomu, co se nám nějak jeví, musíme náležitou pozornost věnovat také tomu vyjevování samotnému. Jen instinkt a předsudek si může dovolit nezkoumat sám sebe a své předpoklady. Kdo chce soudně, rozumně a správně (pravým způsobem) uvažovat, musí být schopen kriticky sledovat a kontrolovat své uvažování, nejenom to, o čem uvažuje a co je tedy „tématem“ nebo – jak se poněkud nesprávně říká – předmětem jeho úvah. Pak je ovšem něco docela jiného, když se zabýváme otázkou, jaký je rozdíl mezi vránou, havranem a krkavcem, a když se zabýváme otázkou, jak se od sebe liší příslušné druhy resp. rody oněch ptáků, tj. příslušné taxonomické jednotky. Na jedné straně je „jevem“, kterým se chceme důkladně zabývat, skutečná živá bytost resp. velký počet skutečných živých bytostí, na druhé straně je oním „jevem“ jistá ornitologická konstrukce, jistý myšlenkový model, jímž má být čelně, tj. dostatečně pro naše účely, souborně postižen velký počet jedněch ptáků na rozdíl od velkého počtu jiných. Nezáleží/ tu tak docela na nás, protože ti ptáci mezi sebou rozdíly respektují sami (ovšem neplatí to vždy,

neboť mezi některými druhy existují kříženci, někdy dokonce plodní; ale tu záleží jednak na „normálnosti“ podmínek – v umělém prostředí k takovému křížení dochází čistěji a také na ustálenosti druhu, neboť druhy vznikají, upevňují se a také vyvíjejí, nezřídka se stěpí v nové budoucí druhy atd. Všude tu bude nepochybně záležet na onom rozdílu mezi tím, jak se věci mají „ve skutečnosti“ a jak to vypadá s našimi myšlenkovými modely, které je mají reprezentovat. A zde ovšem musíme ještě dále rozlišovat, jak si ukážeme, mezi myšlenkovými modely jakožto předmětnými konstrukcemi a mezi pojmy, které musí být nasouzeny.

20. 5. 1990